

RECENZJE I OMÓWIENIA

Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493) nach Archiven und Bibliotheken geordnet, hrsg. v. Heinrich Koller, Paul-Joachim Heinig, Alois Niederstätter, H. 24: *Die Urkunden und Briefe aus dem historischen Staatsarchiv Königsberg im geheimen Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin, aus den Staatsarchiven Gdańsk, Toruń, Riga sowie dem Stadtarchiv Tallinn für die historischen Landschaften Preußen und Livland*, bearb. v. Elfie-Marita Eibl, Böhlau Verlag, Wien–Weimar–Köln 2010, ss. 256, ISBN 978-3-205-78509-5.

Tradycje publikowania w Niemczech regestów z dokumentów cesarzy i królów sięgają pierwszej połowy XIX w. Były związane z serią wydawniczą „*Monumenta Germaniae Historica*” i bibliotekarzem frankfurckim Johannem Friedrichem Böhmerem.

W 1906 r. w przedsięwzięcie to włączyła się Austriacka Akademia Nauk. Przez wiele lat publikacją regestów władców niemieckich zajmowała się „*Kommission für die Neubearbeitung der Regesta Imperii*” przy Austriackiej Akademii Nauk. Od 1967 r. współpracowała ona w tym zakresie z „*Deutsche Kommission für die Bearbeitung der Regesta Imperii*”. Od 1977 r. został zainicjowany projekt publikacji regestów cesarza Fryderyka III (1440–1493). Łączną liczbę dokumentów cesarskich Fryderyka III szacuje się na 50 tysięcy. W ramach podjętej serii wydawniczej są rejestrowane zarówno oryginały, jak i odpisy, koncepty i deperdita. Przyjęto porządek według instytucji, w których źródła te znajdują się obecnie. W 1982 r. ukazał się pierwszy tom tej serii. Wśród dotychczas publikowanych regestów dokumentów Fryderyka III dominowały publikacje oparte na źródłach z archiwów i bibliotek austriackich oraz bawarskich, chociaż zostały przygotowane i opublikowane również tomy z innych regionów, jak chociażby ze Szwajcarii (archiwa z kantonu Zürich), z okręgu kolońskiego, Darmstadt i Gießen, Koblencji i Trewiru, Saksonii, Turynii, Sachsen-Anhalt czy ostatnio z Czech. W 2004 r. ukazał się również tom z regestami z Archiwum Państwowego w Szczecinie wspólnie z regestami z archiwów i bibliotek Berlina, Brandenburgii i Meklemburgii-Pomorza Przedniego oraz w 2006 r. tom z regestami z archiwów i bibliotek śląskich¹. Od lat dziewięćdziesiątych XX w. w publikacje regestów Fryderyka III zaangażowane są trzy instytucje: „*Deutsche Kommission für die Bearbeitung der Regesta Imperii*” przy Akademii Nauk i Literatury w Moguncji, grupa robocza „*Regestenedition der Urkunden und Briefe Kaiser Friedrichs III. (1440–1493)*” przy Berlińsko-Brandenbur-

---

¹ *Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493) nach Archiven und Bibliotheken geordnet*, hrsg. v. H. Koller, P.-J. Heinig, A. Niederstätter, H. 20: *Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken der Bundesländer Berlin, Brandenburg und Mecklenburg-Vorpommern sowie Archiwum Państwowe w Szczecinie / Staatsarchiv Stettin für die historische Provinz Pommern*, bearb. v. E.-M. Eibl, Wien–Weimar–Köln 2004; H. 21: *Die Urkunden und Briefe aus den schlesischen Archiven und Bibliotheken der Republik Polen (mit Nachträgen zum Heft Sachsen)*, bearb. v. E. Holtz, Wien–Weimar–Köln 2006.

skiej Akademii Nauk oraz grupa robocza „Regesta imperii”, która ukonstytuowała się przy Instytucie Badań nad Średniowieczem Austriackiej Akademii Nauk.

Niedawno ukazała się przygotowana przez Elfie-Maritę Eibl publikacja regestów dokumentów, listów i innych pism Fryderyka III dotyczących Prus i Inflant, a więc przede wszystkim władztwa terytorialnego zakonu krzyżackiego w jego gałęzi prusko-inflanckiej zachowanych w zasobach Głównego Tajnego Archiwum Państwowego Pruskiego Dziedzictwa Kulturowego (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz) w Berlinie-Dahlem, Archiwów Państwowych w Toruniu i w Gdańsku oraz Archiwum Miejskiego w Tallinnie i Archiwum Państwowego w Rydze.

Omawiany tom zawiera 259 regestów z okresu od 21 V 1440 r. do 16 VI 1492 r., a więc z całego okresu rządów królewskich i cesarskich Fryderyka III. Publikacja regestów została poprzedzona wstępem wydawczynie, w którym oprócz części wprowadzającej, dającej skrótowy przegląd stosunków zakonu krzyżackiego z cesarzem Fryderykiem, znalazły się uwagi na temat liczby zachowanych dokumentów i kopii, a także ich treści i cech zewnętrznych.

Kolejne części wstępu mają charakter przyczynków źródłoznawczych na temat wybranych zagadnień związanych z publikowanymi regestami. Wydawczynie zajęła się więc przypadkami ingerencji cesarza Fryderyka III w spory na terenie Prus i Inflant. Swoją uwagę autorka poświęciła dwóm dokumentom cesarskim dla Torunia i Chełmna: potwierdzeniu prawa do zrzeszania z innymi miastami i rycerstwem z 6 II 1441 r., co w istocie oznaczało akceptację legalności i praw Związku Pruskiego, oraz potwierdzeniu wcześniejszych przywilejów cesarskich dla Torunia i Chełmna z 15 XII 1452 r. Pierwszy z tych dokumentów uchodził za falsyfikat, powstały dopiero w 1452 r. W zasadzie nie było w tym przypadku różnic między uczonymi polskimi i niemieckimi. W historiografii polskiej zresztą dokument ten nie był nigdy dokładnie analizowany. E.-M. Eibl podniosła wiele argumentów, które podają w wątpliwość twierdzenie o sfałszowaniu dokumentu z 1441 r., nie przesądzając jednak ostatecznie całej kwestii i wskazując na konieczność podjęcia osobnych badań na ten temat. Drobnym uchybieniem w tych rozważaniach autorki jest różna pisownia imienia burmistrza toruńskiego i posła Związku Pruskiego na dwór cesarski, Tilmanna vom Wege. Zwykle występuje on jako „Tilmann”, raz jednak został zapisany jako „Tilman” (s. 29). Być może jest to tylko błąd mechaniczny, przeoczony w czasie korekty tekstu.

Kolejny fragment poświęcony ingerencjom Fryderyka III w sprawy pruskie i inflanckie dotyczy sporu między Herbordem von der Linden i miastem Rewal, a jeszcze następny traktuje o sporze Hansa Davida z Miłakowa z zakonem krzyżackim. Miłakowo należy przypisać raczej do Pomezanii, a nie – jak wydawczynie podała (za Johannesem Voigtem) – do Warmii (s. 36). W ostatnim fragmencie omówione zostały okoliczności sporu zakonu z arcybiskupem ryskim, ciągnącego się wiele lat, a na marginesie poświęcono nieco uwagi rozstrzygniętemu w 1449 r. sporowi o obsadę biskupstwa Ósel.

Po tym wstępie wydawniczym połączonym z kilkoma przyczynkami źródłoznawczymi następuje publikacja regestów dokumentów Fryderyka III. Poprzedzona ona została wykazem dokumentów z podaniem daty i hasłowym zaznaczeniem treści dokumentu. Wśród opublikowanych 259 regestów zdecydowana większość, jest ich bowiem 198, została opracowana na podstawie źródeł przechowywanych w XX Dziale Głównym Tajnego Archiwum Państwowego Pruskiego Dziedzictwa Kulturowego w Berlinie-Dahlem, a więc dawnego archiwum królewskiego. Ponadto 16 dokumentów znajduje się w Archiwum Państwowym w Toruniu, 13 w Archiwum Państwowym w Gdańsku oraz 24 w Archiwum Miejskim w Tallinie. Z archiwum w Rydze pochodzi tylko jeden dokument. Różnica pomiędzy liczbą

regestów a liczbą wykorzystanych źródeł wynika m.in. z tego, że w niektórych przypadkach kilka regestów zostało opracowanych na podstawie jednego instrumentu notarialnego, w którym odpisanych zostało kilka dokumentów cesarskich. Oryginały dokumentów stanowią mniejszość wśród wszystkich wykorzystanych źródeł (94 dokumenty, w tym trzy wykonane w dwóch egzemplarzach).

Sporo problemów nastroczał sposób redagowania regestów. Autorka zresztą zajęła się już wcześniej tym problemem w oddzielnym opracowaniu². W przypadku, gdy dokument pojawił się w jednym z wcześniejszych tomów obejmujących regesty dokumentów Fryderyka III, podawano regest w formie krótszej z podaniem odnośnika do innego tomu czy niekiedy kilku tomów.

Odbiorcy dokumentów i zakres spraw, których dokumenty dotyczą, są dość różnorodne. W wymiarze ogólnym są to dokumenty obrazujące stosunki między cesarzem Fryderykiem III a zakonem krzyżackim i jego poddanyymi. Treściowo w dokumentach cesarskich przeważały sprawy o charakterze sądowym. Zdarzają się jednak dokumenty, które nie dotyczą zakonu krzyżackiego czy innych odbiorców z terenów pruskich i inflanckich.

Najwięcej przekazów zachowało się dla okresu od 1442 do 1455 r. Dominowały sprawy związane ze Związkiem Pruskim oraz różnego rodzaju sprawy sądowe. Jeśli spór ze Związkiem Pruskim zostanie potraktowany również jako spór o charakterze prawnym, nie zapominając oczywiście o politycznym znaczeniu tej sprawy, to okazuje się, że funkcja cesarza w zasadzie skupiała się na działalności sędowniczej. Tylko w roku 1453 cesarz Fryderyk wystawił aż 54 dokumenty. Był to okres, gdy w Wiener Neustadt toczyła się wniesiona przez Związek Pruski do cesarza sprawa przeciwko zakonowi krzyżackiemu. Zakończyła się ona wydaną na podstawie opinii Wyższego Sądu Krajowego z 1 XII 1453 r. decyzją cesarską z dnia 5 XII 1453 r. nakazującą rozwiązanie Związku Pruskiego (regest nr 185). Treść tego pisma cesarskiego w drodze wyjątku została oddana wyjątkowo obszernie, co ze względu na jego wyjątkowe znaczenie należy uznać za słuszną decyzję (pomimo tego, że dokument ten został opublikowany przez Maxa Töppena w 4 tomie *Acten der Ständetage Preussens*, jako nr 86). Jak zaznaczyła wydawczyni we wstępie, jest to najobszerniejszy list ze wszystkich powstałych w kancelarii Fryderyka III.

Zwraca uwagę niewielka liczba wystawianych przez kancelarię cesarską dokumentów, poczynawszy od 1456 r. Wynikało to ze zmian politycznych, jakie zaszły w Prusach, i przejęcia funkcji władczych nad znaczną częścią dawnego terytorium krzyżackiego przez króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka.

W komentarzach do poszczególnych regestów praktycznie zabrakło odniesień do literatury polskojęzycznej. Z literatury polskiej wymienione zostały tylko rejestry polskich archiwaliów (jak wynika z treści wstępu i sposobu cytowania właśnie wykaz archiwaliów Związku Pruskiego zawarty w pracy Ireny Janosz-Biskupowej pt. *Archiwum Ziem Pruskich. Studium archiwoznawcze* (Warszawa–Poznań 1974) oraz dwa katalogi dokumentów i listów krzyżackich Archiwum Państwowego w Toruniu opracowane przez Andrzeja Radzimińskiego i Janusza Tandeckiego (t. 1–2, Warszawa 1994, 1998)), a także *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej* pod redakcją Jana Guzowskiego (Olsztyn 1996). Poglądy dwóch polskich badaczy (kilka opracowań Mariana Biskupa oraz jedno Tomasza Jasińskiego) znane

---

² E.-M. Eibl, *Regestentechnik: Die Urkunden Kaiser Friedrichs III. zu Pommern. Ein Werkstattbericht*, [in:] *Quellenvielfalt und editorische Methoden* (Publikationen des Deutsch-Polnischen Gesprächskreises für Quelledition, Bd. 2), hrsg. v. M. Thumser, J. Tandecki unter Mitarbeit v. A. Thumser, Toruń 2003, s. 55–78.

były wydawczynie z prac tych autorów wydanych w języku niemieckim. Ale trzeba zauważyć, że również literatura przedmiotu w języku niemieckim podawana była jedynie wybiórczo, a w przypadku wielu regestów w ogóle jej nie przytoczono. Tym samym trudno uznać literaturę podawaną przy poszczególnych regestach dokumentów za kompletną, a sposób postępowania z literaturą przy braku jednoznacznie określonych kryteriów jej stosowania i różnej praktyce w przypadku poszczególnych regestów jest dosyć niekonsekwentny.

Przygotowana publikacja z oczywistych względów w przypadku wielu badań będzie miała charakter wyłącznie pomocniczy. Dotyczy to zwłaszcza wszelkich badań dyplomatycznych i kancelaryjnych, wymagających pełnej znajomości treści dokumentu. Niemniej jednak bez wątpienia stanowić ona będzie niezwykle cenną pomoc przy badaniach dotyczących wielu zagadnień z dziejów piętnastowiecznej Europy, na co wskazują już doświadczenia po publikacjach wcześniejszych tomów z regestami dokumentów Fryderyka III.

Piotr Oliński (Toruń)

